

Den sista utvägen

-om processen kring ett beslut om ett tvångsingripande enligt § 3 LVU

Ingela Martinsson

Socialhögskolan vid Lunds universitet

SOPA 63

Vt-2010

Handledare: Claes Levin

Abstract

Author: Ingela Martinsson

Title: "The last alternative"- the process around a decision about compulsory care (translated title)

Supervisor: Claes Levin

Assessor: Anders Östnäs

The purpose of the study was to investigate the process when social worker makes a decision whether or not to treat a youth with compulsory care.

Through my own empirical study of qualitative interviews with social worker that makes those kind of decisions, and an analyze of country administrative court verdict it emerged that the social worker use custodial care rarely, but first and foremost treatment in non-institutional care. It also came out that the social worker uses their own personal feeling, morals and values rather than evidence based knowledge and regulation when they make a decision whether to treat a youth by compulsion or not. This is, according to Yeheskel Hasenfeld (1992), the foundation of human service organizations.

Through my study it also emerged that social worker uses strong and emotional loaded words, repetition of words and problems, rarely anything positive and the exact word from the law formulation in their investigation to convince the country administrative court to accept their request to treat the youth by compulsion. Different organizations and professions, in this case the social worker and the legal system, have different education, different techniques and value circumstances differently. King and Trowell (Ponnert 2007) shows that when different organizations communicate with each other they use argument, strategies and so on from the other profession.

Keywords: moral based, argumentation, knowledge, compulsion, custodial care

Innehållsförteckning

Tack	4
Inledning	5
Problemformulering	5
Syfte	6
Frågeställningar	6
Definitioner av begrepp	6
Fortsatt framställning	6
Metod	7
Intervjuer som metod	7
<i>Tillvägagångssätt och metodproblem</i>	8
Aktforskning som metod	9
<i>Tillvägagångssätt</i>	9
<i>Litteratursökning</i>	10
<i>Etiska överväganden</i>	10
<i>Förförståelse</i>	11
Tidigare forskning	11
Beslutsprocessen	11
Vilken kunskap använder socialsekreterare sig av	12
Den skriftliga argumentationen	13
Skillnader mellan pojkar och flickor	15
Institutionsplacering av tvångsomhändertagna	16
Teoretiska utgångspunkter	17
Människobehandlande organisationer	18
Kommunikationen mellan socialtjänst och rättsystem	20
Bakgrund	20
Tvångslagens rekvisit	21
<i>Missbruk, brottslig verksamhet eller annat socialt nedbrytande beteende</i>	21
<i>Påtaglig risk</i>	22
<i>Samtycke</i>	22
<i>Förvaltningsrätten beslutar</i>	23
Resultat och analys	23
Man sätter sig inte utan att veta att man har tillräckligt på fötterna	24
<i>Samtycker inte till frivillig vård...</i>	25
<i>...och kan inte tillgodoses på annat sätt</i>	26
En känsla av säkerhet	27
Man vet att man skriver för förvaltningsrätten	28
<i>Situationen är ohållbar</i>	30
Att bli av med dem ett tag	31
Flickor tas för sexuellt beteende pojkar tas för aggressivitet	32
Sammanfattning	34

Avslutande diskussion	35
Några reflektioner	35
Referenslista	37
Bilagor	40
Bilaga 1: Informationsbrev	41
Bilaga 2: Intervjuguide	42

Tack

Jag vill rikta ett varmt tack till min handledare Claes Levin för bra och användbara tips men också för givande diskussioner och att min kanske något naiva bild av verkligheten ibland har kommit på skam.

Jag vill också tacka de intervjupersoner som ställde upp på intervju. Det var givande samtal och jag har lärt mig väldigt mycket av arbetet med barnavårdsutredningar som jag kommer ta med mig in i framtida arbeten.

Till sist vill jag rikta ett tack till vaktmästaren på förvaltningsrätten i X som skrev ut alla mål som handlade om beslut enligt LVU under den tidsperiod jag var intresserad av. Det sparade mig mycket tid och energi och möjligtvis också frustrerade utbrott då datorer har en viss benägenhet att inte alltid göra som jag vill.

Lund, 17 maj 2010

Ingela Martinsson

Inledning

Problemformulering

Barn och ungdomar kan i Sverige vårdas med tvång med stöd av lagen om det finns ett skyddsbehov, antingen för att de ska skyddas från sina vårdnadshavare eller för att skyddas från sig själv och sitt eget beteende. Att göra ett tvångsingripande är ett stort ingrepp, både för socialsekreteraren som tvingas fatta beslutet om att ansöka om tvångsvård, som sedan förvaltningsrätten beslutar om, men också för den enskilda individen. Flera aspekter måste beaktas vid ett beslut om sådan vård, bland annat vad som är barnets bästa och om vården inte kan ges på frivillig väg enligt socialtjänstlagen.

I den svenska lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, kan man bli omhändertagen på grund av brister hos föräldrarna och i hemmiljön eller på grund av eget beteende. Det förstnämnda gäller ofta mindre barn medan det sistnämnda ofta avser äldre barn och ungdomar. Det är omhändertagande på grund av det egna beteendet som jag i följande text kommer att fokusera på.

I § 3 LVU står följande:

Vård skall också beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende. (SFS 1990:52)

Att åberopa eget beteende som skäl för tvångsvård enligt LVU är vanligare för pojkar än för flickor. 1740 ungdomar blev någon gång under 2008 placerade på grund av sitt eget beteende varav 1029 pojkar och 711 flickor. Omedelbart omhändertagna på grund av eget beteende blev 894 ungdomar varav 525 pojkar och 369 flickor. Utöver detta var det några som blev placerade och omhändertagna på grund av både sitt eget beteende och brister i hemmiljön, vilka inte är inräknade i ovanstående siffror (Socialstyrelsen 2009 s.66).

I media påtalas det ibland att socialtjänsten är för sena med att reagera när ungdomar far illa eller beter sig på ett destruktivt sett. För att nämna ett exempel så var det så kallade ”fallet Louise” under en tid väldigt omdiskuterat i media och många människor hade åsikter om socialtjänsten och deras brist på agerande. Socialtjänsten fick kritik för att de inte hade ingripit tidigare, trots anmälningar, efter att det visat sig att Louise under flera år blivit både slagen och våldtagen av sin pappa och levt under destruktiva förhållanden (Bagge 2007; Forsblom & Persson 2007). Det har framkommit fler klagomål mot socialtjänsten och deras brist på agerande efter det (Harrold-Claesson 1999). Samhället har ofta synpunkter om vad

som är rätt och fel, men det är framförallt när socialtjänsten anses vara för sena med att gripa in med tvång som deras agerande och beslut uppmärksammas. Hur gör socialsekreterare bedömningen att problematiken hos en ungdom anses så allvarlig att ett tvångsingripande är befogat? Vad är det som avgör om det blir ett ingripande och hur motiveras det för beslutet i utredningen. Är det lagparagraferna som får styra? Är det forskning? Är det institutionskultur eller handlar det om något som finns i den enskilda socialsekreteraren?

Syfte

Syftet med uppsatsen är att beskriva hur processen kring ett beslut om ett tvångsingripande enligt § 3 LVU går till.

Frågeställningar

- Vad krävs för att det ska bli ett tvångsingripande enligt § 3 LVU?
- Vilken kunskap använder sig socialsekreterare av när de tar ett sådant beslut?
- Hur argumenterar socialsekreterare för tvångsvård i utredningar?
- Vilka interventioner anser socialsekreterare vara lämpliga?
- På vilket sätt yttrar sig pojkars och flickors problematik vid tvångsingripande?

Definitioner av begrepp

LVU: Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Eget beteende: Jag kommer att hänvisa till begreppet eget beteende vilket avser att det är beteendet hos den unge själv som föranleder ingripandet enligt § 3 LVU.

Socialsekreterare/handläggare: Jag kommer i följande framställning använda mig av begreppen socialsekreterare och handläggare. De som avses med begreppet är de som arbetar med dessa frågor och tar beslut om när ett tvångsingripande är motiverat. Det är ingen skillnad i betydelsen utan endast ett sätt för mig att variera texten.

Länsrätt/ förvaltningsrätt: Den 15 februari 2010 bytte länsrätterna namn till förvaltningsrätter. Jag kommer att hänvisa till båda begreppen beroende på tidsaspekten.

Fortsatt framställning

I min fortsatta framställning kommer jag först ha en genomgång av och diskussion om de kvalitativa metoder, intervjuer och analys av förvaltningsrättsdomar, jag har använt mig av.

Metoddiskussionen följs av tidigare forskning på området. Därefter kommer jag gå igenom de teoretiska utgångspunkter som ligger till grund för arbetet. Dessa är människobehandlande organisationer samt olikheter mellan olika organisationers och professioners sätt att kommunicera och vad det kan leda till. Därefter följer lite kort om föregångarna till dagens lagstiftning, vad som krävs för att bli omhändertagen i dagens lagstiftning samt hur det går till i förvaltningsrätten. Jag kommer att avsluta med en tematisk genomgång av mina resultat, en sammanfattning där jag svarar på mina frågeställningar samt en avslutande diskussion där jag presenterar tankar som har väckts.

Metod

När man väljer vilken forskningsmetod man ska använda sig av är det viktigt att man tar hänsyn till aspekter som etik, nyttan i förhållande till den eventuella risk man åsamkar respondenterna, egen kunskap om metoden, vilket beviskrav man har med mera. Jag har använt mig av en kvalitativ metod för att förstå hur mina respondenter tänker och resonerar kring ämnet. Den kvalitativa metoden har fått kritik för att den inte är vetenskaplig, objektiv, tillförlitlig och generaliserbar. Trots att jag förstår kritiken anser jag att den kvalitativa metoden fyller sin funktion och att det ibland är mer intressant att förstå *hur* och *varför* snarare än *att*. Alla människor är olika och ibland är det skillnaderna mellan olika människors sätt att tänka och resonera som är det intressanta. Det är svårt att mäta med en kvantitativ metod. Syftet med uppsatsen är inte heller att komma med en generaliserbar och objektiv beskrivning av verkligheten utan att tränga djupare ner i just mina respondenters tankar. Jag har använt mig av 3 stycken intervjuer samt genomfört en analys av 12 stycken domslut från förvaltningsrätten.

Intervjuer som metod

Jag har använt mig av semistrukturerade intervjuer med ett par uttänkta frågor men med stor möjlighet att följa respondenten. Detta för att, till skillnad från en strukturerad intervju där man strikt följer sin intervjuguide och öser på med frågor, inte utgå till lika stor del från min egen tolkning och förförståelse om eventuella svar på de förutbestämda frågorna. En intervjusituation är en asymmetrisk relation och oavsett forskarens goda intentioner är det forskaren som bestämmer frågorna, som med bara sin närvaro kan påverka respondenten och stimulera eller hämma individens svar. Den semistrukturerade intervjumetoden och min lågmälda profil där jag lät mina respondenter prata fritt tror jag ledde till att jag inte

påverkade dem att svara i någon speciell riktning eller sorterade ut vad de skulle prata om. Andersson och Swärd (2008) menar att vi aldrig kan vara helt fria från tankar, kategoriseringar med mera och att forskaren påverkas av sin och omvärldens syn på samhällsproblem. Istället för att hävda motsatsen är det viktigt att vara medveten om detta och på bästa sätt försöka minska denna påverkan.

Tillvägagångssätt

Jag hade i början svårt att få tillgång till fältet och få tag på intervjupersoner för att kunna göra mina studier. Detta eftersom de socialförvaltningskontor jag ringde till hade mycket att göra och ont om tid. Många var dessutom nya och hade inte så stor erfarenhet av LVU-omhändertaganden. Jag har lyckats få till stånd tre intervjuer med personer från två olika kommuner och med erfarenheter och kunskap inom området. I analysdelen kommer jag att benämna dem med de fiktiva namnen Sofia, Martin och Klara. Sofia arbetar som enhetschef på en utredningsenhet för ungdomar. Det är hon som, efter en diskussion med handläggarna, tar ett beslut att göra ett tvångsomhändertagande vilket gör att hon är väl insatt i när och hur ett ingripande går till. Hon har dessutom arbetat som handläggare tidigare. Martin har arbetet som kurator inom psykiatrin, handläggare, utredare, familjehemssekreterare och chef inom olika kommuner. Nu arbetar han som handläggare på ett barn- och ungdoms kontor. Klara arbetar på samma kontor som Martin och har arbetet som ungdomshandläggare i fyra år. Under den tiden har hon gjort 1 tvångsomhändertagande. Det knappa intervjumaterialet kan ses som en brist men då alla intervjuerna var väldigt givande anser jag att jag fått ut så mycket som denna undersökning kräver. Alla intervjuer skedde på handläggarnas kontor, dels för att underlätta för dem i deras redan pressade scheman, men också för att de skulle känna sig avslappnade i en miljö de kände till och på det sättet minska lite av maktaspekten. Alla intervjuerna har tagit mellan 45-60 minuter. Intervjuerna har spelats in på bandspelare och transkriberats ordagrant men inte i fulla (med suckar, antal tysta minuter med mera) eftersom det inte är avgörande för den här undersökningen (Aspers 2007, Kvale 2009). Detta resulterade i 34 sidor. Trots att mycket av den sociala interaktionen som pågick i mötet mellan mig och respondenten med tonfall, kroppsspråk, ironi med mera går förlorad anser jag att jag inte har missat något genom att inte skriva ut andningspauser, skratt med mera.

Genom transkriberingen och min efterföljande kodning har jag fått en annan förståelse av problemet och respondenternas svar. Materialet kodades på begreppet vad avgör och fick underkodningen brist på samtycke, uttömd öppenvård samt många och accelererande problem. Vidare kodades materialet på skriftlig och muntlig argumentation, könsskillnader

och insats.

Aktforskning som metod

Jag har även använt mig av aktforskning och gjort en analys av 12 domar från förvaltningsrätten. Lundström (2008) menar att det är vanligt att genomföra aktforskning och att det finns tre stora områden att forska omkring när det gäller akter. Aktforskning för att få information om sociala fakta som kön, ålder med mera och historiska fakta för att se hur förändringar av problem med mera har sett ut över tid. Det sista området, som jag kommer fokusera på, handlar om hur akterna är konstruerade och uppbyggda, olika mönster och tekniker som används samt vilka argument som används och fungerar. Aktforskning handlar i första hand om att studera journaler men Lundström menar att det gäller även domar.

Anledningen till att jag valde aktforskning som metod har att göra med att jag ville försöka förstå hur nämndemännen i förvaltningsrätten motiverar sina beslut och vad det är som avgör att det blir ett tvångsingripande och om de argumenterar för det på ett särskilt sätt.

Tillvägagångssätt

När jag skulle få tag på domar från förvaltningsrätten fick jag god hjälp av vaktmästaren på förvaltningsrätten som tog fram alla LVU-mål under 2010 på en lista som jag själv sedan fick gå igenom i deras pärmar för att hitta. Alla domar som vaktmästaren hade skrivit ut åt mig fanns inte med i pärmar, kanske på grund av att de hade blivit överklagade och var under skrivning eller att någon placerat dem i fel pärm eller liknande varför jag har fått ett bortfall. De 12 domarna jag har anser jag räcker eftersom jag inte har för avsikt att generalisera eller komma med några betydande slutsatser och jag kan läsa ut det jag behöver av de jag har. Jag valde inte ut att jag skulle ha ett visst antal pojkar och ett visst antal flickor eller vilka rekvisit de blivit omhändertagna på men jag anser att det jag fått fram ändå tyder på något. Det som framkommer är att fyra av dessa domar handlar om flickor och resterande åtta om pojkar. Tio ungdomar har blivit omedelbart omhändertagna som ett första ingripande. Sex stycken blev omhändertagna med rekvisitet annat socialt nedbrytande beteende, tre med missbruksrekvisitet samt resterande med annat socialt nedbrytande beteende samt ett kompletterande rekvisit. Inom det socialt nedbrytande beteende hänfördes en mängd olika skäl, framförallt skolproblem, (begynnande) missbruksproblem, aggressivitet, relationsproblem med familjen, att ungdomen vistas i okända miljöer där ingen vuxen vet var de är, samt (begynnande) kriminalitet.

Det var lite annorlunda att ställa frågor till och koda en text, till skillnad från en transkriberad intervju. Dels på grund av att domarna inte följer mina egna frågor som vid en intervju och det går inte heller att ställa följdfrågor till domarna om det är något jag inte förstår. Men det största problemet tycker jag var att domarna är en sammanfattning av en hel utredning och en muntlig förhandling vilket gör att informationen komprimeras och endast det viktigaste tas med. Detta kan göra att en mening som jag anser inte är tillräcklig som ett argument för tvångsvård kan grunda sig på en massa andra argument som inte nämns i domen. Dock såg jag när jag läste igenom domarna ett tydligt upplägg och möjligheter att koda informationen på ett givande sätt under begreppen samtycke, argumentation och könsskillnader. I min analys- och resultat del kommer jag att väva samman analysen av domarna med min analys av intervjusvaren.

Litteratursökning

Lina Ponnerts (2007) avhandling *mellan klient och rättssystem* är den bok jag till största delen har utgått ifrån i min uppsats då hon behandlar många av de frågeställningar jag själv har undersökt. Hennes avhandling och Astrid Schlytters (1999) *kön och juridik i socialt arbete* var den första litteraturen jag utgick ifrån. Jag fick mycket hjälp i min fortsatta litteratursökning genom att med den så kallade snöbollseffekten titta i deras referenslistor. Vidare har jag i databasen Lovisa sökt på begreppen argumentation, handlingsutrymme, retorik med mera samt i databasen Elin sökt på begrepp som moral based.

Etiska överväganden

När man ska undersöka någonting, särskilt känsliga ämnen som de flesta områden inom socialt arbete är, gäller det att väga nyttan, det vill säga den vinst man får genom det insamlade materialet, mot risken. Socialsekreterarna som jag har intervjuat befinner sig inte i någon utsatt position mer än att det kan upplevas som att jag ifrågasätter deras arbetssätt. De kan känna att jag ställer för närgångna frågor eller frågor som de inte vill svara på och att de undviker information eller talar runt ämnet som en motmakt. Detta märkte jag vid ett tillfälle då jag ställde en alltför ledade och närgående fråga som respondenten snabbt avfärdade. Alla respondenterna har blivit informerade om att de kan avbryta sin medverkan när som helst, att jag kommer avidentifiera dem, att jag bara ska använda det insamlade materialet till denna uppsats samt att jag kommer förstöra materialet då uppsatsen är färdigskriven.

Förförståelse

Det är som forskare viktigt att man är medveten om sin förförståelse samt att man försöker hålla sin distans till ämnet och till de man intervjuar. Jag har en förförståelse på så sätt att en bekant till mig med självskadebeteende inte blev omhändertagen enligt LVU (eller LPT) förrän långt senare än vad jag ansåg var berättigat. Hennes problematik ansågs inte tillräckligt allvarligt eller omfattas av lagen. Detta innebär att jag kan ha en anklagande attityd eller hänga upp mig på frågor (om exempelvis självskadebeteende) som jag inte hade gjort om jag varit ett tabula rosa (oskrivet blad). Detta har jag haft med mig och jag har försökt tänka på att det inte ska störa mig i min undersökning. Jag kommer dock på mig själv när jag läser de transkriberade intervjuerna att jag har frågat en del om det.

Tidigare forskning

Det finns förhållandevis mycket forskning om hur det går till när socialsekreterare gör sina bedömningar om tvångsinsriparn enligt § 3 LVU, hur de argumenterar för sina beslut och vilken kunskap de använder sig av. Som jag tidigare påpekat kommer jag att utgå relativt mycket från Ponnerts (2007) avhandling som behandlar dessa frågor, men även annan litteratur.

Beslutsprocessen

I en studie av norska socialarbetare som gör tvångsomhändertaganden framkommer att ett beslut genomgår tre steg. Det första steget handlar om att ett problem anses oacceptabelt och eventuellt farligt för ungdomen. Nästa steg handlar om erfarenheter och känslor genom kontakter med föräldrar och den unge. Det sista steget handlar om en ”trigger”, en utlösare som leder till att det blir ett omhändertagande just då (Anderssen & Christiansen 2010). Lina Ponnert (2007), socionom och filosofi doktor i socialt arbete, menar att tvångsprocessen ofta inleds med något akut och ett omedelbart omhändertagande eftersom det går snabbt och ger mindre tid för eftertanke och reflektion. Hon menar att socialsekreterare generellt har en osäkerhet om när de ska föreslå tvångsinsriparn, men att det framförallt krävs en inre övertygelse, en känsla av säkerhet i bedömningen då vet vad hon vill och att det är det bästa för ungdomen. Dingwall et al (Ponnert 2007) menar att det också krävs rättsliga bevis.

Vilken kunskap använder socialsekreterare sig av?

Regeringen vill att arbetet inom socialtjänsten i ökad utsträckning ska bygga på evidens och utvärderade metoder som har visat god effekt. Detta efter att det har visat sig att mindre än var fjärde socialsekreterare aktivt inhämtade kunskap om sitt ämne och att 70 % av de tillfrågade menade att det viktigaste vid ett beslut var deras egna och kollegors erfarenheter (Nordlander 2006). Aaron Rosen har i en studie visat att endast 2 av 771 socialsekreterare hänvisade till forskning (ibid s.53). Rosen är kritisk till dessa resultat och menar att besluten tas i blindo och går på rutin. Detta påtalar även Ponnert (2007 s.51).

Socionomen och Filosofie Doktor på Institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet, Francesca Östberg, (2010), har genom enkäter och intervjuer med socialsekreterare kommit fram till att socialsekreterarnas moral och värderingar spelar en stor roll vid bedömningar. Detta visar även Ponnert (2007) som menar att arbetet med barnavårdsutredningar är känslostyrt och att subjektiva tolkningar och socialsekreterarens moral påverkar vilka beslut hon tar. Tyden, Josefsson och Messing (i Svensson et al 2008 s.227) konstaterar i en undersökning att socialsekreterares kunskapsbildning framförallt sker via klienter, arbetskollegor samt genom den egna livserfarenheten. Forskning och utbildning nämns inte i någon högre grad. Detta visar även Nordlander (2006). Han tar upp Hartman som menar att vetenskaplig kunskap inte är den enda kunskapsformen av vikt för att bedriva gott socialt arbete utan menar att även den kunskap som erhålls vid praktiskt arbete är viktig kunskap. Nordlander anser dock att den kunskapen saknas eller är bristfällig. Han menar att kunskapen man använder sig av när man avgör om det ska bli ett tvångsingripande eller inte framförallt kommer från den klientbild socialsekreteraren har skaffat sig och egna erfarenheter (ibid). Verner Denvall (i Svensson et al 2008) anser att det är bekymmersamt att socialsekreterarnas egna erfarenheter utgör en utgångspunkt för kunskap och att de inte håller vid noggranna granskningar. Han menar att erfarenheterna tillkommit i en stressig miljö med bristfälligt utrymme till reflektion. Han menar vidare att alla klienter är olika och att erfarenheterna är specifika för den enskilda klienten i det speciella fallet. Han ser också en fara med att kollegor betraktar världen ur samma synvinkel eftersom det då inte blir några ifrågasättanden och reflektioner.

Håkansson & Stavne (1983) menar att varken metoder eller lagböcker utgör kunskapskällan när det handlar om beslut om tvångsomhändertagande utan att det snarare handlar om vad man har lärt sig på sin utbildning, organisatoriska förutsättningar, traditioner, samarbete med kollegor samt socialsekreterarens egen person med dess livshistoria och livssituation.

Författarna menar att arbetet är känslostyrt, att socialsekreterarens erfarenheter och egen känsla är viktigast samt att de tolkar situationen utifrån sin egen världsbild. Trots att boken har många år på nacken visar mitt resultat att det fortfarande är giltigt eftersom många studier visar på samma sak.

Trots att flera forskare (Nordlander 2006; Svensson et al 2008) menar att arbetet med barnavårdsutredningar borde bygga på forskning och utvärderade metoder och inte på egna värderingar och erfarenheter tyder ovanstående på att så ofta är fallet. Behöver det alltid vara fel? Är inte det viktigaste att det man gör leder till något bättre för klienten, oavsett hur man når fram till kunskapen?

Den skriftliga argumentationen

Man kan se utredningen som ett sätt att få kontroll över information och situationen för att kunna förmedla rätt hjälp och som ett sätt att legitimera sina beslut. (i Svensson et al 2008 s.198). I texterna komprimeras informationen och endast det som behövs för att motivera beslutet är det som skrivs ner. Det är socialsekreteraren som väljer ord och den emotionella laddning som orden innehar. Beroende av vilka värden man rättar sig efter, vilken organisation man tillhör och vilken relation man har till klienten så blir beskrivningarna olika (ibid). Detta tar även Lundström (2008) upp. Han menar att vilka begrepp som används handlar om att skatta ett problem högt – och motivera ett ingripande, eller skatta det lågt och motivera att man inte gör ett ingripande.

Vid en utredning ska man använda den metod som är mest lämpad för att uppnå syfte och frågeställningar. Vaghet, otydlighet och retorik bör undvikas (Edvardsson 2008; i Svensson et al 2008;). Ponnert (2007) visar i sin avhandling hur socialsekreterare argumenterar och fokuserar på språkliga grepp i utredningen snarare än innehåll för att få igenom tvångsvården i förvaltningsrätten. Hon menar att det handlar om att argumentera på ett vinnande sätt och visar i sin empiriska studie på tre olika teman som framkommer för att förstärka argumentationen. Dessa benämner hon som upprepningar av olika händelser eller problem, beskrivningar av händelser/hälsa samt förstärkningar genom förstärkande adjektiv såsom synnerligen, allvarlig med mera. Enligt hennes respondenter var det viktigaste syftet med utredningen att övertyga rätten. Det visar sig att socialsekreterare anpassar argumentationen i den skriftliga utredningen efter det beslut hon är övertygad om är det rätta. Detta tar även Friis (2003) upp som menar att en stor del av utredningsarbetet handlar om att samla in bevis som argument för de åtgärder man planerar. Edvardsson (2008), legitimerad psykolog och docent i

både psykologi och socialt arbete, menar att socialsekreterarna i hög grad avgör vad det görs för bedömning av ett ärende och att de skriver i ett övertalande syfte. Detta menar Edvardsson kan göra att oväsentlig information tas med i utredningen. Lundström (2008) anser att det ofta saknas information i sociala journaler och akter och menar att de är fulla av antaganden och begrepp.

Flera forskare har visat att det i LVU-utredningar är den negativa bilden av ungdomen och familjen som dominerar till skillnad från utredningar enligt socialtjänstlagen (Ponnert 2007). Ponnert tar upp Staaf som har gjort en undersökning av LVM-utredningar¹ och konstaterar att endast 5 av 137 utredningar innehöll uppgifter som talade emot tvångsvården, att tvångsvården ofta motiverades med lagbestämmelsernas exakta ordalydelse och att socialtjänsten väntade lång tid med att ansöka om vård.

Bergström och Boreus (2005) menar att en text används för att uttrycka en åsikt, en värdering eller en beskrivning av verkligheten och att övertyga människor att handla i rätt riktning. För att lyckas med detta gäller det att man formar sitt språk, att man framställer sig själv som trovärdig, att man riktar sig till mottagarens intellekt och rationella förmåga samt att man väcker känslor hos mottagaren. Det handlar om att övertyga och påverka läsarna så att de uppfylls av de åsikter, känslor och insikter som talaren vill förmedla och så att de ser saker ur ”rätt” perspektiv. Detta görs med hjälp av detaljer, upprepningar och starka ord.

Edvardsson (2008 s.236) menar att vissa utredningstexter kan betraktas som rena propagandatexter. Han tar upp vissa tankefel man som socialsekreterare kan göra, bland annat en ensidig bekräftelsesökning för det som bekräftar övertygelsen, fixering vid övertygelsen, negativitetsfel, det vill säga att ungdomen hela tiden utsätts för negativa tolkningar och bedömningar, en övertro på den egna bedömningen med mera. Han menar vidare att i en utredningstext ska det vara ett sakligt språk utan känsloladdade eller överdriva uttryck, att endast relevanta uppgifter ska tas med samt att tolkningar inte ska ske godtyckligt med mera.

Hur en utredning i teorin ska se ut finns det mycket forskning om (Edvardsson 2008; i Svensson et al 2008). Lika mycket forskning finns det om hur utredningar i praktiken ser ut (Edvardsson 2008; Ponnert 2007). Ovanstående forskningsgenomgång visar att de två sällan stämmer överens när det handlar om utredningar för tvångsvård och att socialsekreterare fokuserar på olika tekniker såsom upprepning, fokusering på det negativa och starka ord för att vinna gehör för sin övertygelse.

¹ LVM står för lag om vård av missbrukare i vissa fall och handlar om vuxna missbrukare.

Skillnader mellan pojkar och flickor

I regeringsformen står det i kapitel 1 § 9 om allas likhet inför lagen samt om saklighet och opartiskhet vid myndighetsutövning. Det innebär att diskriminering på grund av bland annat kön eller generella antaganden inte är tillåtet (Edvardsson 2008).

På senare år har det kommit många studier som visar att bedömningar inom socialtjänsten inte är könsneutrala. I en genomgång av barnavårdsutredningar ur ett könsperspektiv skriver författarna att ”den sociala barnavården framstår som en institution i samhället som både återspeglar och återskapar traditionella normer och föreställningar om kön” (Östberg 2010 s.46). De visar på skillnader i hur flickor och pojkar uttrycker sin problematik och menar att flickors problem främst utspelar sig inom familjen medan pojkars problem läggs utanför familjen genom exempelvis kriminalitet.

Astrid Schlytter (1999), docent i rättspsykologi, har gjort en undersökning av 398 länsrättsdomar på ungdomar mellan 13-17 år från år 1994 och undersökt skillnader i hur pojkar och flickors problematik blir beskrivna och utredda. Hon menar att olikheterna i pojkars och flickors problematik inte uppmärksammas. I en lag som ska vara neutral, könlös och inte göra någon skillnad mellan flickor och pojkar behandlas pojkarna som norm. Schlytter visar att det finns ett dubbelt normsystem, ett för pojkar och ett för flickor. Hon anser att exemplen som faller under begreppet ”annat socialt nedbrytande beteende” är diskriminerande mot flickor och att de omfattas av andra gränser och normer för vad som är accepterat, särskilt när det gäller sexuellt beteende och missbruk, gentemot pojkar. Schlytter menar att flickor ofta vänder sina problem mot sig själva i form av självskadebeteende² och anorexi och då detta inte omfattas av lagens rekvisit ”annat socialt nedbrytande beteende” och inte anses som en ”allvarlig psykisk störning” enligt lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård, LPT, faller de ofta mellan stolarna.

Francesca Östberg (2010) anser att risker för pojkar och flickor bedöms och tolkas olika. Hon menar att fler flickor utreds vilket hon menar tyder på att de anses mer skyddslösa. Östberg menar också att pojkar anmäldes på grund av en mer komplex problembild än flickor.

Filosofi Doktor och docent i socialt arbete Ingrid Claezon (2008) tar upp Ellinor Brunnbergs undersökning från 2002 där det konstateras att socialsekreterare reagerar annorlunda beroende på om det är en pojke eller flicka det rör sig om och det påverkar i sin tur valet av insats. Till skillnad från Östbergs (2010) studie kommer Brunnberg fram till att socialsekreterarna på ett

² Christian Ståhl (2007) menar att det är en stereotyp bild att endast flickor skadar sig själv och menar att detta drabbar allt fler pojkar som i sin tur blir diskriminerade eftersom allt fokus ligger på flickornas självskadebeteende.

tidigt stadium bedömde pojkars situation som allvarligare än flickornas. Detta menar Brunnberg gäller även inom skolvärlden. Hon menar att det blir ett mönster från skolvärlden och till socialtjänsten att pojkar får företräde när det gäller uppmärksamhet av olika slag framför flickorna.

Grundaren av institutionen Barnbyn-Skå, Gustav Jonsson (1981), visar i en genomgång av utredningar och journaler från placerade ungdomar under åren 1947-1962 att det är stora skillnader mellan hur man ser på flickor och pojkars sexualitet. 70 % av de flickor som kom till Skå, hade sexuellt beteende antingen som huvudorsak eller som bidragande orsak, till skillnad från 10 % av pojkarna. När sexualiteten var huvudanledningen till placeringen blir skillnaden än mer talande, 52 % för flickor jämfört med 0 % för pojkarna. Begrepp som nämns i utredningar och akter handlar om sexuell hållningslöshet, utespring, bortovaro under natten, sen hemkomst på kvällen. Det som i tidigare lagar benämndes sexuell vanart och sexuell hållningslöshet. Det som idag benämns promiskuitet, prostitution och vagabonderande.

Jonsson (1981) menar att många flickor var så kallade "raggarjäntor" vilket innebar att de var med i gäng där samlag med pojkarna var en förutsättning och att flickorna åkte dit men pojkarna gick fria. Han menar vidare att flickor omhändertas i vårt samhälle därför att de överträtt våra normer för sexuell samlevnad. De har genom sitt beteende brutit mot reglerna för hur en anständig flicka ska vara och gjort ett övertramp av den traditionella kvinnorollen. Det finns säkerligen nyare forskning på området men då Gustav Jonsson har spelat en viktig roll för det sociala arbetet anser jag att hans resultat är viktiga att lyfta fram även om de har några år på nacken.

Det finns mycket forskning om skillnader mellan pojkar och flickor och de flesta resultat tyder på att deras problem tolkas och behandlas på olika sätt. Lagen ska vara neutral och behandla lika fall lika, men pojkar och flickor är olika, mår olika och har olika problem. Enligt ovanstående forskning verkar det finns olika normer och gränser för vad som är ett accepterat beteende, vad som anses allvarligt och när man ska gripa in med tvång. Och de verkar skilja sig åt beroende på om man är flicka eller pojke.

Institutionsplacering av tvångsomhändertagna

De flesta ungdomar som blir tvångsomhändertagna placeras på institutioner i Statens Institutionsstyrelse, SiS, regi. Vårdtiden präglas av instabilitet och ett flertal omplaceringar och många ungdomar har pendlat mellan SiS-institutioner och öppnare former för att därefter

åter komma till en SiS-institution när situationen förvärras (Ponnert 2007).

Ponnert (2007) har i sin studie kommit fram till att tvångsvård ses som ett allvarligt ingrepp hos de tillfrågade socialsekreterarna och ett flertal i studien uttryckte tvivel kring tvångsvårdens effekter och konsekvenser. I Håkansson och Stavnes studie från 1983 betraktades tvångsvården som ett misslyckande snarare än som en möjlighet. Detta på grund av de negativa effekterna de förknippade med institutionerna där ungdomarna placerades. Ekendal (Ponnert 2007) kommer fram till liknande resultat när det handlar om handläggning av LVM-vård. De handläggande socialsekreterarna i den studien var tveksamma till om vården verkligen var rehabiliterande och betraktade vården mer som omvårdnad och förvaring snarare än behandling. Flera studier (Ponnert 2007) tyder också på att institutionsvård av ungdomar har bristande eller rent av negativa värdeffekter och saknar inslag av behandling. I en studie av tvångsomhändertagna framkommer att de flesta klienterna upplevde tiden i tvångsvård som negativ, förvaring, att få tiden att gå och fylla dagarna med meningslösa aktiviteter (ibid).

Många forskare (Ohlsson & Swärd 1994) har problematiserat begreppen straff respektive behandling och menar att begreppen är diffusa och flytande. Författarna menar att det handlar om huruvida man ser på ungdomarna som offer eller handlande subjekt. Ser man dem som offer handlar det om att ge dem skydd och hjälp medan ett handlande subjekt behöver straff och korrigerings.

Tidigare i Sverige har syftet med tvångsvård varit att skydda samhället från brottslingar eller andra icke skötsamma medborgare och förvara dem på tryggt avstånd. I dagens samhälle är motivet att tvångsomhänderta för personens egna bästa, för att denna ska få behövlig vård och hjälp med sina problem. Är vården det primära eller handlar det fortfarande till viss del om att skydda samhället från ungdomar som är aggressiva och slåss, drogar och är kriminella och att ”förvara dem” snarare än att hjälpa dem?

Teoretiska utgångspunkter

Jag kommer inte att använda mig av någon renodlad teori men däremot av teoretiska utgångspunkter som jag finner lämpliga och applicerbara på min undersökning. Den första utgångspunkten handlar om människobehandlande organisationer. Denna finner jag användbar eftersom handläggning av barnavårdsärenden inom socialtjänsten är en typisk människobehandlande organisation och de premisser man brukar tala om när det gäller människobehandlande organisationer utgör en bra grundval för att förstå och analysera min

empiri.

Min andra utgångspunkt bygger på King och Trowells resonemang om hur olika organisationer värderar bevis olika och hur organisationer, i det här fallet representanter för socialtjänsten, anpassar sin argumentation för att matcha den andra organisationen, i det här fallet rättssystemet. Jag kommer att utgå ifrån beskrivningen av detta fenomen så som det framställs i Ponnerts (2007) avhandling.

Människobehandlande organisationer

Yehekel Hasenfeld (1992) tar upp människobehandlande organisationer, MBO, och menar att de kännetecknas av att de arbetar med människor som ”råmaterial”, att arbetet bygger på moraliska bedömningar, att tjänstemännen har ett stort handlings- och maktutrymme och att de är en del av en institutionell omgivning. Dessutom kännetecknas MBO av att de arbetar utifrån bestämda teknologier, klientkonstruktion, att det är ett genusdefinierat arbete samt att deras arbete sällan utvärderas. Detta är grunderna för arbete i människobehandlande organisationer men jag kommer att fokusera på de fyra första.

Människobehandlande organisationer kännetecknas av att de arbetar direkt med människor och försöker påverka deras situation. Man kan säga att de arbetar med människor som ”råmaterial”. Arbetet har tre olika uppgifter, sortering, upprätthållande och förändring. Hur en klient kategoriseras avgör hur han behandlas men människor är komplexa och passar inte alltid in i standardprocedurer och rutiner. Detta kan innebära att hanteringen av de fall som inte passar in i organisationens system undviks eller fördröjs. Det är den enskilda socialsekreteraren som bedömer vilka egenskaper och händelser som är relevanta att ta med i kategoriseringsprocessen.

Vidare är människobehandlande organisationer ett *moraliskt arbete*. En mängd frågor, exempelvis om klienten är ett offer eller en förövare, vilka orsakerna till ett problem är, vad som är ett accepterat beteende med mera kräver svar. Svaren på dessa frågor och bedömningar av en klients problem och behov av hjälp bygger på moraliska överväganden. Det är socialsekreterarens *värdering* av lagtexten och organisationens resurser eller begränsningar, hennes *tolkning* av omgivningens åsikter och hennes egna *värderingar* som styr. Detta påverkas i sin tur av samhällsmoralen och omgivningens krav. Hasenfeld (1992) menar att det är inte lagar, ekonomi och metoder som styr vad det blir för beslut utan snarare påtryckningar och press från omgivningen i kombination med socialsekreterarens egna känslor. Samhället har en moralisk åsikt om vad som är accepterat i samhället och socialsekreteraren gör sin

bedömning och söker legitimitet för sitt handledande genom att hänvisa till samhället. Det märks när samhället anser att socialsekreterarna inte fyller sin moraliska uppgift (Levin 2008; Payne 1999). Då kommer kommentarer som ”det här kan inte fortsätta” eller ”gör inte socialen någonting?”

Det moraliska arbetet är inbäddat i organisationens rutiner och socialsekreteraren är en del av en *institutionell omgivning* där handläggarna hela tiden söker stöd för deras moraliska ställningstaganden. Hasenfeld (1992) menar att människobehandlande organisationer ofta genomgår legitimitetskriser. De är i stort beroende till omgivningen för att agera i överensstämmelse med den moral och de institutionella regler som finns i andra organisationer för att ges legitimitet. Genom att bekräfta och förstärka institutionaliserade moraliska uppfattningar, om exempelvis värderingar om ett accepterat beteende, i sin omgivning får det sociala arbetet sin legitimitet. Moralen blir gemensam i arbetsgruppen och institutionaliseras i gruppen och organisationen som myter och ceremonier. Regler och lagar rättfärdigar deras handlingar.

De människobehandlande organisationerna kännetecknas också av socialsekreterarens *makt*. Relationen mellan den professionella och klienten är inte jämlik och den ojämlika relationen är redskapet för att kunna samla in information om klienten och att kunna leverera vård. Slutligen kännetecknas arbetet av socialsekreterarens *handlingsutrymme*. Detta innebär att det är socialsekreteraren som har tillgång till organisationens resurser och makt för att bestämma en klients ”öde”. Det sociala arbetet är reglerat utifrån lagstiftning och organisationens ramar men Michael Lipsky (Svensson et al 2008) menar att klientens problematik inte helt kan passa in i organisationens riktlinjer och handböcker. Ett visst mått av självständiga bedömningar från socialsekreteraren, utifrån den specifika klientens problem och behov, behövs. Evans och Harris (ibid) menar att det är möjligheten att agera mellan reglerna, snarare än reglerna i sig själva eller avsaknaden av reglerna, som är handlingsutrymmet. Fördelarna med handlingsutrymmet i socialtjänstlagen är att det går att vara flexibel, att situationsanpassa arbetet och att göra undantag i enskilda fall. Detaljstyrningen i tvångslagen LVU innebär att handlingsutrymmet är mindre men där socialsekreteraren vid svåra beslut kan ta skydd bakom lagarna för sina beslut och på det sättet bli oåtkomliga för moraliska ifrågasättningar. Socialsekreterarens person, intressen och värderingar är det som avgör hur handlingsutrymmet används (ibid).

Kommunikationen mellan socialtjänst och rättssystem

Michael King och Judith Trowell (Ponnert 2007) pekar på hur problem kan skapas när olika professioner, i det här fallet socialtjänsten och rättssystemet, ska kommunicera med varandra. De menar att besluten i de olika professionerna tar sin utgångspunkt i olika utbildningar, att relationerna till klienterna ser olika ut, att kontakten med klienten inom socialtjänsten inte alltid upphör vid ett beslut samt att beslut inom socialtjänsten inte bygger på den insyn som rättsväsendet har.

De olika organisationerna värderar och tolkar bevis olika. ”Sociala bevis” består av alla fakta som visar på svårigheter medan ”rättsliga bevis” lägger större vikt vid sannolikheten och det som kan bevisas. Socialtjänstens utredning, som bygger på sociala bevis, bedömningar och framtidsprognoser och inte på rättsliga bevis, fungerar som beslutsunderlag för det rättsliga beslut förvaltningsrätten fattar. Det innebär att socialsekreteraren måste förhålla sig till det rättsliga systemet och den argumentation och bevisföring som de förknippar med det systemet (Ponnert 2007).

King och Trowell menar att rättsväsendet på ett förenklat sätt avgör vad som är rätt och fel utan att ta hänsyn till komplexiteten inom en ungdoms problematik. Det leder till en fokusering på saker och händelser som kan vara avgörande som bevisbörda samt på olika rättegångstekniker och strategier. Detta kan leda till att orsaksförklaringar läggs på individuellt plan och att det bortser från exempelvis strukturella orsaksförhållanden (Ponnert 2007).

Bakgrund

Under 1900-talet, som har kallats för ”barnets århundrade” började samhället engagera sig i hur barnen hade det och synen på barn och deras rättigheter förändrades. Under 1900-talet har det kommit tre barnavårdslagar, 1902, 1924 och 1960 före vår tids socialtjänstlag och LVU. Alla dessa lagar har haft det primära syftet att skydda samhället från ouppfostrade, kriminella, sexuell oart, lögnaktiga, lättjefulla, lösdrivare, oordentliga med mera. Lagen från 1924 riktade sig särskilt till flickor över 15 år som hade börjat ”förfalla till ett sedeslöst liv”. I de övre tonåren ansågs känslorna öka i styrka samtidigt som viljan och förståndet inte var fullt utvecklat och det sågs som en farlig tid (Lundström 1993).

Tvångsåtgärderna kritiserades för att deras grundläggande syfte var att skydda samhället snarare än att ge ungdomen behövlig vård.

1982 trädde grunden till dagens barnavårdslag, socialtjänstlagen (1980:620), i kraft. Lagen ändrades och blev kapitelindelad 2001 (2001:453) och är den lag som för tillfället gäller. I lagen är helhetssynen på problem rådande och det betonas att problem i första hand ska lösas inom familjen och där de uppstår i syfte att utveckla den unges självständighet. Frivillighet är utgångspunkten för arbetet inom den sociala barn- och ungdomsvården. Om behövlig vård inte kan ges på frivillig väg kan tvång komma i fråga. Socialtjänstlagen kompletterades därför med tvångslagstiftningen, Lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, vilket kan innebära att den unge tvångsplaceras utanför hemmet. Lagen fick kritik för att ha alltför otydliga och vaga begrepp och i den nya LVU lagstiftningen från 1990 (1990:52) tydliggjordes kriterierna för tvångsvård. Begreppet ”fara” ersattes med ”påtaglig risk” och ”något annat därmed jämförbart beteende” ersattes med ”annat socialt nedbrytande beteende”.

Tvångslagens rekvisit

Jag kommer nu redogöra för vad som krävs för att bli omhändertagen enligt LVU i dagens lagstiftning. Därefter kommer jag i korthet berätta hur ett förfarande i förvaltningsrätten går till.

Missbruk, brottslig verksamhet eller annat socialt nedbrytande beteende

Enligt LVU kan man bli omhändertagen på grund av missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende. I lagkommentarerna till 3§ LVU står det att det med beroendeframkallande medel avser till exempel alkohol, narkotika eller jämslida preparat som innehåller alkohol. Även läkemedel som till exempel Valium, Rohypnol och Stesolid omfattas av begreppet om det används i ett icke medicinskt syfte. Med brottslig verksamhet menas enstaka brott av allvarlig karaktär eller upprepad brottslighet som inte kan anses obetydlig. Med begreppet ”annat socialt nedbrytande beteende” menas att den unge beter sig på ett sätt som avviker från samhällets grundläggande normer på ett sätt som kan leda till en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling. Det nämns som exempel på begreppet att ungdomen vistas i en så kallad knarkarkvart eller annan missbruksmiljö, att den unge prostituerar sig eller uppträder på en sexklubb samt att man begår enstaka brott som inte går att klassificera som brottslig verksamhet (Norström & Thunved 2009).

Varken i lagtexten eller i förarbeten till LVU nämns något om skolskolk. Detta anses i första hand vara en uppgift för skolan och borde inte kunna vara en anledning för ett

tvångsingripande enligt LVU (SOSFS 1997:15 s.35). När det handlar om psykisk störning är det i sig inte tillräckligt för ett LVU-ingripande. Då krävs det att ungdomen, på grund av den psykiska störningen, också missbrukar, begår brott eller har ett annat socialt nedbrytande beteende (SOSFS 1997:15). Socialtjänsten ansvarar för att unga som far illa får den hjälp de behöver, men ibland kan vård inom psykiatri vara lämpligare (prop. 1989/90:28 s. 67).

Tanken om samhällsskydd som funnits i tidigare lagformuleringar uttrycks inte och i propositionen (prop. 1979/80:1 del A) står det att lagen primärt inte kan användas till samhällsskydd eller för att sanera hemmiljön till förmån för övriga familjemedlemmar, men att det är en annan sak om den sekundärt får sådana effekter.

Tvångsvård är ett omstritt ämne då denna vård utgör ett allvarligt ingrepp i den privata sfären. För ett sådant ingripande krävs att barnets bästa tas i beaktande, att lämplig vård inte går att genomföra på frivillig väg samt att det förekommer en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. Med hälsa avses både fysisk och psykisk hälsa och den ungs utveckling innefattar såväl social som känslomässig och intellektuell utveckling.

Påtaglig risk

I förarbetena till LVU (prop. 1989/90:28 s. 62) påtalades angående den påtagliga risken för skada: ”En så allvarlig åtgärd som tvångsomhändertagande av unga bör inte få vidtas utan tungt vägande skäl. För ett ingripande med stöd av lagen måste därför enligt min mening krävas att det inte är frågan om en obetydlig, oklar eller avlägsen risk för den unge utan om en klar och konkret risk för skada på den unges hälsa eller utveckling.”

Det måste finnas *konkreta* omständigheter som talar för att en risk för skada föreligger. Subjektiva antaganden om en sådan risk eller oväsentliga omständigheter, till exempel allmänna samhällsvärderingar, får inte läggas till grund för ett tvångsomhändertagande (prop. 1989/90:28).

Samtycke

Samtyckeskravet är avgörande i svensk lagstiftning och det har inte funnits i tidigare lagstiftning. Då kunde barn placeras utanför hemmet med tvång om kriterierna för vård ansågs uppfyllda trots att föräldrarna samtyckte till vård. Detta innebär att tvångsvård enligt dagens lagstiftning inte kan komma i fråga om vårdbehovet kan tillgodoses med samtycke från vårdnadshavarna eller ungdomen själv om han fyllt 15 år (Ehlin 2004). Även om det förekommer samtycke kan tvångsvård bli aktuellt om det går att visa att samtycket inte är

allvarligt menat, exempelvis om samtycket har brutits tidigare och det går att visa på att det troligen kommer brytas igen, att ungdomen har rymt från behandling eller anses sakna insikt om sina problem. Om föräldrarna samarbetar och ser problemen på ett liknande sätt som socialsekreteraren minskar risken för tvångsomhändertagande medan det motsatta ökar risken (Ponnert 2007).

Förvaltningsrätten beslutar

När socialtjänsten har gjort en bedömning att tvångsvård av ungdomen är nödvändigt ansöker de hos förvaltningsrätten. En sådan ansökan skall innehålla en beskrivning av den unges förhållanden, de omständigheter som utgör grund för att den unge behöver beredas vård, tidigare vidtagna åtgärder och den vård som planeras (SFS 1990: 52).

Under det muntliga förfarandet i förvaltningsrätten drar socialtjänsten i korthet ärendet och lyfter fram det väsentliga i ärendet eftersom alla berörda parter redan har läst utredningen som ligger till grund för ansökan. Därefter kan parterna ställa frågor till varandra och socialtjänsten håller en slutplädering. Detta tillvägagångssätt har att göra med rättssäkerheten. Förvaltningsrätten provar socialtjänstens tolkning av rättsregler, bevisens värde och samtycket varför det gäller för socialsekreteraren att ha gjort ett gott förberedelsearbete. Därefter fattar rätten ett beslut om att bevilja eller avslå socialtjänstens ansökan om tvångsvård.

Vid akuta situationer kan socialnämnden eller dess ordförande besluta om ett omedelbart omhändertagande. Detta får endast ske om det är troligt att vård blir aktuellt och att man inte kan vänta på ett domstolsbeslut. Detta beslut måste godkännas av förvaltningsrätten så snart som möjligt. Därefter har socialnämnden ytterligare fyra veckor på sig att komplettera utredningen och ansöka om tvångsvård eller släppa det omedelbara omhändertagandet (SFS 1990:52).

Resultat och analys

Jag kommer nedan redovisa vad jag har kommit fram till i min empiriska undersökning. De teoretiska utgångspunkterna och tidigare forskning kommer nu att vävas samman med de intervjuer jag har gjort, i kombination med min analys av förvaltningsrättens domslut. Jag kommer att presentera min empiri under fem huvudteman som jag har kunnat finna. Det första handlar om att ha tillräckligt mycket på fötterna när man gör ett tvångsingripande vilket innebär en komplex problembild, att alla öppna insatser är uttömda eller att samtycke till vård saknas. Därefter kommer jag redovisa varifrån socialsekreteraren hämtar sin kunskap. Det

tredje temat handlar om hur socialsekreteraren skriver och argumenterar i utredningen för att få igenom sitt beslut. Vilka insatser som betraktas som lämpliga handlar det fjärde temat om. Jag kommer att avsluta genom att belysa hur pojkar blir omhändertagna på grund av aggressivt beteende medan det för flickor handlar om sexuellt beteende. Jag har valt att inte göra någon uppdelning av analysen av domsluten och intervjuerna, utan min analys av domsluten kommer att blandas med min analys av mina respondenters resonemang. I följande text kommer jag då jag citerar mina respondenter benämna dem som Sofia, Martin och Klara. Jag kommer att avsluta med en sammanfattning av resultaten där jag svarar på mina frågeställningar samt en avslutande diskussion där jag presenterar nya tankar som har väckts.

”Man sätter sig inte utan att veta att man har tillräckligt på fötterna”

Alla mina respondenter har fått igenom sina ansökningar om tvångsvård. De menar att det handlar om att det är viktigt att vara helt säker på att man får igenom ett beslut i rätten.

Vi gör det inte om det inte verkligen behövs. Ibland läser man tidningarna om våra hastiga lösningar men jag har aldrig sett det live alltså utan det ska rätt mycket till. (Martin)

Det handlar om att man kan se att ungdomen förstör sitt liv, har en mängd olika problem och att problemen accelererar.

Oftast så finns det, de är lite kriminella och har kanske inte ett beroende men testar droger och har gjort det under en längre tid och har annat socialt nedbrytande beteende också . [---] Det är väldigt sällan tror jag som det bara är nått och de är det som gör det så svårt tycker jag att göra LVU eller ta beslutet att nu. (Klara)

Det handlar om att man har försökt sätta in olika insatser men att ungdomen inte vill eller har avbrutit nödvändig vård. Sofia menar att många gånger har det inträffat något akut som föranleder insatsen och som gör att tvångsomhändertagandet startar med ett omedelbart omhändertagande.

Jag har ständiga diskussioner med handläggare att nu har vi väl ändå för ett LVU men det är det inte, vi har inte tillräckligt vi kommer aldrig få igenom ett LVU så det är ofta så också att jag bromsar och sen så kommer det nått läge när man känner att nu har vi tillräckligt nu har det här hänt nu gör vi det. (Sofia)

Ofta går socialtjänsten vidare och ansöker om ett fortsatt tvångsomhändertagande men det kan också vara så att socialtjänsten kan motivera ungdomen och komma fram till lösningar tillsammans med ungdomen till vård på frivillig väg och bevilja insatser enligt SoL.

Samtycker inte till frivillig vård...

Det avgörande för att beredas tvångsvård är att samtycke till vård saknas. Fler pojkar än flickor omhändertas med tvång och Sofia spekulerar i om det kan bero på att det är lättare att motivera flickor till hjälp på frivillig väg. Hon menar att det bara är en liten klick av alla ärenden som socialtjänsten har där man inte kan hitta sätt att hjälpa ungdomen frivilligt och där det går till ett tvångsingripande. Det behöver inte heller vara kontorets ungdomar med den allvarligaste problematiken som blir tvångsomhändertagna eftersom de då kan ha samtycke och genomföra vården på frivillig väg.

Det är ju jättesvåra ärenden som hanteras enligt socialtjänstlagen men det är så fort vi inte har samtycke som det blir LVU. (Sofia)

Vid den muntliga förhandlingen i förvaltningsrätten får socialtjänsten göra en sakframställning för grunderna med varför man vill att det ska vara ett LVU. Martin menar att det handlar om att berätta om det har hänt något nytt, exempelvis att ungdomen har rymt från behandling. Sofia påtalar att det är ett tillfälle för handläggaren att lyfta fram kärnpunkterna. Hon menar att det ofta handlar om samtycket.

Ibland kan det vara så att ungdomen har sagt att jag går med på detta men vi kan då säga att vi fäster inget avseende vid det samtycket eftersom vi har haft samtycken tidigare som har blivit brutna. (Sofia)

Handläggaren kan också ställa frågor till ungdomen och föräldrarna, exempelvis om hur det kom sig att ungdomen inte fullföljde behandlingen som han samtyckt till, vilket gör att det blir uppenbart för rätten att ungdomen inte kommer göra det den här gången heller.

Bedömningen om hur allvarligt menat ett eventuellt samtycke är och varför ett sådant inte kan anses räcka är omfattande i domarna. Argumenten för detta är många men bland annat att man har försökt med hjälp på frivillig väg och att ungdomen, eller föräldern, har avböjt hjälp eller avbrutit sina kontakter och ändrat sig tidigare. Det nämns också att ungdomen inte är i stånd att fatta adekvata beslut för sig själv eller för sitt fortsatta vårdbehov, att ungdomen har en ambivalent inställning till vård eller bristande insikt om allvaret i sin problematik.

Att ungdomen tidigare har rymt eller avvikit från vård eftersom det krävs kontinuitet i vården påtalades i många domar och att många tidigare frivilliga insatser inte har kunnat genomföras eller inte har lett till någon förbättring. Det tas även hänsyn till hur länge problemen har pågått och det konstateras att man är orolig över att motivationen inte kan hållas uppe och att det riskerar att vården inte kan fullföljas och avbryts i förtid.

Trots att ungdomen säger sig ha insikt och vilja att förändra sitt liv och verkar ge ett ärligt och uppriktigt intryck av att vården ska fungera, att omhändertagandet har gett den unge en tankeställare och att han/hon har bestämt sig för att hålla sig till reglerna, sköta sig, säger att man inte varit motiverad förrän nu anses samtycket inte tillräckligt. Även föräldrarnas roll är viktig då det ofta i utredningarna påtalas att föräldrarna inte har möjlighet att vända utvecklingen och att föräldrarna inte kan hjälpa till eller motivera ungdomen till en förändring.

...och kan inte tillgodoses på annat sätt

Socialtjänsten har många insatser att erbjuda på frivillig väg som alla syftar till att hjälpa den unge och familjen att lösa problemen. Alla mina respondenter arbetar mest med öppenvård.

Och det löser fler problem än var placeringar löser och därför vill vi alltid motivera till det därför att det kan hjälpa våra ungdomar till ett bättre liv. (Martin)

Det betonas att tvångsingripande är det absolut sista man gör. Det handlar om att man kan se att ungdomen har en mängd olika problem, att problemen accelererar och att man har testat allting annat i öppenvård.

För det gör man ju alltid man ska prova alla andra åtgärder det här är verkligen det allra sista man gör och har man då gjort det och vänt ut och in på de öppna insatserna som finns sen ja. (Klara)

Vi har rätt få gränsfall, det är rätt få som betar sig lite grann så att de förstöra sitt liv utan då är man rätt bra på att fullständigt bränna alla broar eller så är man behandlingsbar i öppenvård. (Martin)

Både forskning och till viss del min egen empiri visar att ett tvångsingripande ofta startar med ett omedelbart omhändertagande. Ponnert (2007) menar att det har att göra med att det går fort och man slipper tänka efter. Anderssen och Christiansen (2010) menar att det ofta är en ”trigger”, en utlösare som uppstår och som leder till att det blir ett omhändertagande just då.

Martin och Klara menade att de sällan startar med ett omedelbart omhändertagande utan menade att det då måste handla om extrema fall som mord eller liknande. Vad skillnaden i resultat beror på går bara att spekulera i men kanske är de handläggarna mer tåliga för problem, har ett bättre motivationsarbete eller bättre samarbetsrutiner mellan olika hjälpinstanser. Att så många fall ändå inleds med ett omedelbart omhändertagande kan anses som en rättsosäkerhet och leda till godtycklighet från socialsekreterarens sida eftersom ett omedelbart omhändertagande inte genomgår den noggranna prövning som ett vanligt

tvångsomhändertagande gör. Hasenfeld (1992) menar att arbetet inom människobehandlande organisationer är moralbaserat med ett stort handlingsutrymme. Det är socialsekreterarens egen person och värdering som till stor del avgör om och när ett tvångsingripande ska ske.

Att det dröjer länge innan man ansöker om tvångsvård och att det är den sista utvägen tyder både tidigare forskning och min egen studie på. Det krävs att ungdomens problembild är komplex, att alla insatser i öppenvården är uttömda och att samtycke till behövlig vård saknas. Ponnert (2007) menar att det ställs höga krav på ungdomens samtycke när det handlar om tvångsvård och att det bland annat tas hänsyn till ungdomens ålder och om ungdomen tidigare avbrutit eller rymt från behandling. Mina respondenter betonade hur viktigt samtycket är och hur de gör bedömningar av om ett samtycke kan anses tillräckligt eller inte. Även i domsluten har de en lång utläggning om att och varför ett samtycke inte kan anses tillräckligt. Den omfattande argumentationen och värderingen av samtycket har med ungdomens rättssäkerhet att göra. På samma sätt som det måste finnas ett problem som omfattas av lagen så är bristen på samtycke är ett av lagens rekvisit. Går det att visa på att det kan finnas ett samtycke som kan anses tillförlitligt så får ett tvångsingripande enligt LVU inte ske. Klara menar att ett tvångsingripande är ett stort ingrepp i ungdomens självbestämmande och integritet varför det gäller för socialsekreteraren att vara helt säker på sitt beslut så att hon inte klampar in i ett område där hon inte har rätt att vara.

En känsla av säkerhet

Sofia menar att ett beslut om huruvida man ska göra ett tvångsingripande eller inte framförallt bottnar i intuition och magkänsla snarare än några metoder eller lagböcker.

Det är ju inte så att jag sätter mig ner med några böcker och funderar utan det är väldigt mycket att man känner ja nu och så gör man det nu eftersom vi mest gör omedelbara. (Sofia)

Det handlar väldigt mycket om egna och kollegors erfarenheter, vad man har lärt sig under åren och att hänga upp liknande ärenden på fall man har haft tidigare. Då gjorde vi såhär och det gick bra, alltså kan vi testa det igen, eller tvärt om.

Jag har jobbat länge och jag vet liksom vilka ärenden, när vi kan gå till förvaltningsrätten.[---]Är man ny som socionom då vill man göra LVU mycket fortare därför att man inte står ut och man blir mycket mer stressad, man kanske har föräldrar som ligger på `fan ni måste göra nått´ och så här och har man mer erfarenhet så kan man förhålla sig lite lugnare. (Sofia)

Sofia arbetar som enhetschef och är den som är huvudansvarig för ett beslut om LVU. Det är till henne handläggarna kommer och för en diskussion om när de har tillräckligt för att göra

ett LVU. Detta påtalar även Klara som menar att ett beslut aldrig fattas av en enskild handläggare utan att det diskuteras med den ansvariga.

Det är en väldig diskussion och det är aldrig vi enskilda handläggare som tar beslutet utan det bollas med enhetschef eller 1a socialsekreterare. Det är en diskussion, det går inte från en dag till en annan att nu gör vi det utan det är ju en process och ju mer information som kommer in så kanske det ändras med det bollar alltid med enhetschefen som står bakom det. (Klara)

Ponnert (2007) menar att socialsekreterare ofta har en osäkerhet om när de ska föreslå tvångsingripande. Min egen undersökning tyder snarare på motsatsen eftersom det påtalades att de har få gränsfall och att det är uppenbart när man ska göra ett ingripande. Ponnert (ibid) menar att det krävs rättsliga bevis men framförallt krävs en inre övertygelse, en känsla av säkerhet när hon vet vad hon vill och att det är det bästa för ungdomen. Detta påtalar även mina respondenter.

Det finns mycket forskning om varifrån socialsekreteraren hämtar sin kunskap och flera studier tyder på att det är socialsekreterarens och kollegors erfarenheter och värderingar som till stor del avgör (Håkansson & Stavne 1983; Nordlander 2006; Svensson et al 2008; Östberg 2010). Detta ses av forskare som oroande (Nordlander 2006). Hasenfeld (1992) visar på hur erfarenheter från tidigare ärenden och kollegors erfarenheter institutionaliseras i organisationen som nya regler och att de blir utgångspunkter vid kommande beslut. Han menar att socialsekreterarens beslut till stor del bygger på hennes moraliska värderingar och övertygelser, men också på samhällsmoralen och omgivningens krav av vad som är accepterat. Detta kan anses godtyckligt och att hur man blir kategoriserad handlar om vilken handläggare man hamnar hos. Levin (2008) och Payne (1999) menar att socialsekreterare även påverkas av omgivningen krav och moral. I citatet ovan kan jag se att skillnaden i värderingar av hur mycket man kan acceptera verkar variera mellan erfaren och mindre erfaren och att oerfarna handläggare påverkas mer än erfarna handläggare av att omgivningen ligger på.

Hasenfeld (1992) menar att socialsekreterarens handlingsutrymme att tolka hur hon ska hantera reglerna och lagarna är nödvändigt. Alla klienter är olika och en klientens problematik kan inte passa in helt och hållet under lagar, riktlinjer och handböcker.

”Man vet att man skriver för förvaltningsrätten”

Alla respondenter påtalar att det i utredningarna för tvångsvård inte är ett normbrytande problem som lyfts upp utan ungdomens sammanlagda situation vägs in i och beskrivs och argumenteras för i utredningen. Både Martin och Sofia påtalar att man sällan är styrd av

lagformuleringen utan man beskriver hela problembilden och att det är en del av en större helhet.

Så utan att man inte går i skolan, och det är ingen grund i sig, men ihop med att man håller på att förstöra sina relationer med familjen, med sina vänner, att man umgås med kriminella eller att man vistas i miljöer där det förekommer kriminalitet och droger. Att man det här med vagabonderande att vi inte har nån koll på var ungdomen är och inte föräldern heller att man är aggressiv och att man gör sig själv illa men också att man också skadar andra genom sitt beteende. Att man fattas det här med vanliga sociala spelregler, hur man uppför sig hur man är, att man hela tiden känner sig som ett offer att ingenting är ens fel och därför tar man inte heller något ansvar för sina handlingar. [...]att man väger ihop alltihopa. Det kan också vara så att jag i vår slutbedömning skriver nått att om det dessutom finns ett cannabis och så kan man på något sätt uttrycka sig att det är det vi är oroliga för men att om rätten finner att det inte är tillräckligt så tänker vi att det faller under socialt nedbrytande beteende. (Sofia)

Sofia menar att det handlar om att gardera sig och att exempelvis missbruk är svårt att få igenom eftersom rätten vill ha dokumenterade urinprov och domar på ringa narkotikabrott eller liknande för att acceptera det som en grund för omhändertagande.

Alla respondenter berättar att det som skrivs i utredningarna är att det inte finns något annat att göra, att ungdomen inte samtycker till öppna insatser och att det anses så pass allvarligt att det inte går att tillgodose på annat sätt. Klara berättar om hur det görs en beskrivning av hur motivationsprocessen har gått till och en redogörelse för hur ungdomen har rymt eller gått med på frivilliga insatser som sen avbrutits flera gånger så att samtycket ifrågasätts.

Till skillnad från mycket annat socialt arbete där man ska ha en salutogen utgångspunkt och se alla styrkor, det positiva och allt som är bra, sker det motsatta i utredningar om tvångsvård.

Där måste man ju lägga krutet på faktiskt allt som inte fungerar, allt vi har gjort, alla överenskommelser som är brutna, vår erfarenhet av att man inte kan samarbeta med den här ungdomen eller med de här föräldrarna.[---] och visa det genom det här och det här och det här och att man använder starkare ord i bedömningen när man tar ställning till att det här går absolut inte och vi kan inte hjälpa den här ungdomen med mindre än att vi får lagstöd. [...] så det klart man vet ju att man skriver till förvaltningsrätten på nått sätt för att få igenom det så tyvärr, vi försöker väl väga in lite av det om det är saker som fungerar bra liksom så att man ändå, men det blir en skillnad. (Sofia)

Det tråkiga med just de utredningarna är ju att då måste man fokusera på det negativa och det är något vi sällan gör annars utan så familjen och den unge läser ju utredningen och det har en jävla genomslag vad man skriver. Sitta och läsa om bara sina bekymmer är inte så jäkla roligt. (Martin)

Det används mer forskning i LVU-utredningar än vanliga utredningar för att få lite tyngd i analysen. Det läggs också ner mer tid på utredningen och genomarbetas bättre.

Det är klart att det är viktigt att kunna hänvisa till forskning. Det gör man ju mer i LVU utredningar än i vanliga utredningar, att man har lite tyngd i analysen att 'de här säger det'. Jag tycker att vi lägger ner mer tid och genomarbetar den bättre. (Klara)

Situationen är ohållbar

Min analys av domarna visar att socialtjänsten argumenterar med alla orosmoln de har för handen samt hur mycket de har försökt för att få till stånd hjälp på frivillig väg samt hur de har misslyckats. De använder starka begrepp som accelererande, omfattande, mycket allvarlig, sedan tidig ålder, allvarligt i sig men särskilt allvarligt i kombination med X, svag uppfattning, hänger på en skör tråd, alltmer negativt beteende, utsatt sig för risker, allvarligare än man tidigare trott, kraftiga aggressionsutbrott, svårt att samarbeta, situationen är ohållbar, destruktivt, avsevärt förvärrats på kort tid, flertal dokumenterade försök, avancerad problematik, ytterst angeläget, oro att problemet ska förvärras och eskalera med mera. Det nämns också i alla domar om att ”ungdomen löper en risk att påtagligt skada sin hälsa eller utveckling” och ”kan inte tillgodoses på annat sätt” vilket är de exakta ordalydelseerna i lagen.

Vid endast två av dessa domar kunde jag utläsa något positivt men i båda fallen avslutades meningen med det negativa; ”hennes beteende har förändrats till det bättre, *men* det hänger på en skör tråd” samt ”gick ut nian med godkända betyg, *men* har haft problem på gymnasiet.”

En utredning bör vara tydlig och utan retorik och andra finesser (Edvardsson 2008; i Svensson et al 2008.). I verkligheten är det sällan så när det handlar om utredningar för tvångsvård. Friis (2003) menar att utredningen handlar om att samla bevis för redan fattade beslut. Edvardsson (2008) menar att det är risk för att oväsentlig information tas med i utredningen. Flera forskare (Edvardsson 2008; Ponnert 2007) har visat att det i utredningar är den negativa bilden av ungdomen som dominerar, att de innehåller förstärkande adjektiv och upprepningar, att de innehåller få uppgifter som talar emot tvångsvården, att tvångsvården ofta motiverades med lagbestämmelsernas exakta ordalydelse och att utredningarna skrivs i ett övertalande syfte för att övertyga förvaltningsrätten om det ”rätta” beslutet. Detta kunde jag även se i min analys av domarna. King och Trowell (Ponnert 2007) menar att det har att göra med att olika professioner, i det här fallet socialtjänsten och rättssystemet, värderar bevis olika. Det leder till att socialtjänsten fokuserar på saker och händelser som kan vara avgörande som bevis, samt på olika rättegångstekniker och strategier för att visa att de menar samma sak som rätten. Detta påtalade även mina respondenter som menade att de skriver på ett visst sätt för att övertyga förvaltningsrätten, att de fokuserar på det negativa samt att de använder starkare ord. Lundström (2008) menar att vilket ord man använder handlar om att skatta ett problem högt eller lågt.

Forskare är kritiska till att det används så lite forskning i arbetet med barn och unga. Det intressanta som kommer fram i min undersökning är att det inte används forskning när man

tar ett beslut om tvångsvård men däremot när man ska argumentera för den.

”Att bli av med dem ett tag”

När det handlar om så pass allvarlig problematik att ett tvångsingripande är motiverat och samtycke saknas så blir det oftast, enligt Sofia, placeringar på låsta institutioner inom Statens Institutionsstyrelse, SiS. Hon menar att det inte är någon skillnad i val av insats beroende på om det är en pojke eller flicka som ska placeras.

Är det så låst att vi inte har nått samtycke och situationen är så pass allvarligt så att handlar det om kriminalitet och droger som är vår grund liksom eller även socialt nedbrytande beteende just med de här tjejerna som far illa i relationer och så, så handlar det ofta om att det blir placeringar på låsta institutioner inom SiS därför att det är just det man behöver, begränsa rent rumsligt liksom att de inte kan dra iväg och att man från det låste går till mer och mer öppna former. [...] bedömer vi att läget är så allvarligt så att vi tänker att vi ska ansöka så går vi ofta också på att de ska placeras på SiS institutioner. (Sofia)

Klara och Martin menar att de hellre placerar i familjehem.

Vanligt folk lever ju ett vanligt liv och det finns mycket mer läkande processer i det än att bo i en korridor med tyngdlyftare som skäller på en [---]Det har väl aldrig fungerat att straffa folk det finns inget stöd för det när det gäller barnuppfostran eller skolverksamhet eller socialt arbete. [---]Ingenting tyder på att till exempel SiS-vård är en bra lösning mer än att bli av med dem ett tag. Det är få som blir rehabiliterade av att sitta på X eller Y. (Martin)

Gruppen som hamnar på institution blir dessutom hårdare och hårdare och det är absolut den sista utvägen utan man försöker hitta andra lösningar.

Det hjälper ju fan inte det gör inte det[...] det finns inget stöd i forskning för att det skulle fungera. Familjebehandling i öppenvård är det som fungerar bäst det är bara så. (Martin)

Det har väl utvecklats mer de senaste alltså när man då märkte att institutionsplaceringar inte gav något lysande resultat så har man ju alltså förstärkt och jobbat mer på familjehemsvården. (Klara)

Klara påtalar hur viktigt det är att se att det inte bara är ungdomen som behöver hjälp utan att problemen även kan finnas inom familjen och att man också måste arbeta med den.

Ja och nånstans ska de ju också tillbaka till sin ursprungsmiljö och jobbar man inte parallellt med den, alltså mer än att placera nån på institution under en period och sen ska de tillbaka hem och så har det inte hänt nått på hemmaplan. Oftast beror det inte bara på ungdomen själv utan det handlar om nätverk och familj och skola och, alltså det finns ju andra som påverkar också vad man har för umgänge och visst det kan man bryta under en period men oftast så. (Klara)

Klara menar att institutionsvård är den absolut sista utvägen och att man försöker hitta andra lösningar, just för att man har sett att institutionsvård inte ger något resultat.

Innan man placerar på SiS-institutioner ska man ha provat med öppna familjehem eller öppna HVB hem. [...] De flesta kommunerna använder ju mer placeringar i familjehem vare sig det är SoL eller LVU mer än HVB-hem och institutioner, det kan vi nog säga. (Klara)

De tidigare barnvårdslagstiftningarna har alla haft som primära syfte att skydda samhället från ungdomar som stör ordningen. Det har kommit mycket forskning på senare tid om att tvångsomhändertagna ungdomar ofta placeras på institutioner och att de inte är särskilt framgångsrika (Ponnert 2007). Det har visats att de saknar inslag av behandling och har bristande eller negativa värdeffekter och att klienterna i tvångsvård upplever tiden i tvångsvård som negativ och att vården mestadels bara var förvaring, att få tiden att gå och fylla dagarna med meningslösa aktiviteter. Att placera ungdomar på institution verkar till största delen vara ett sätt att bli av med dem ett tag. Detta påtalade både Martin och Klara och menade att de hellre arbetar med öppenvård och utgår från hemmiljön.

Arbetet med öppenvård är genomgående och öppenvården har också utvecklats allt mer efter de negativa resultaten av institutionsvård.

Medan både Martin och Klara var väldigt avigt inställd mot institutionsvård menade Sofia att det var bra och det som behövdes. Sofia har tidigare arbetat på en SiS-institution och kanske kan det vara en variabel som spelar roll eftersom hon då ser det från ett inifrånperspektiv.

Flickor tas för sexuellt beteende pojkar tas för aggressivitet

Fler pojkar än flickor omhändertas och de omhändertas på olika grunder. Ofta har man talat om att pojkar är aggressiva och skadar andra medan flickor skadar sig själva. Att skära sig, vilket tidigare setts som ett ”flickproblem”, sägs av Martin vara lite ”ute”, men han spekulerar i att det kan vara så att de inte syns. Han menar vidare att det kanske är lättare att behandla en flicka med självskadebeteende i öppenvård eftersom hon inte sitter med flera andra och skär sig och har det som gemenskap och livsstil eftersom livsstil är mycket svårare att bryta. Martin menar att vid självskadebeteende speglar man ingen annan och man gör det för sig själv, till skillnad från exempelvis kriminalitet där man är en del av ett socialt nätverk och får respons av omgivningen.

Alla respondenter påtalar att alla flickor inte har samma problem och att inte alla pojkar har samma problem, men att man däremot kan se trender. Sofia menar att en sådan trend är att

kontakten via internet där flickor möter äldre män som sedan utnyttjar dem sexuellt ökar. Martin menar att en annan sådan trend är att antalet aggressiva flickor ökar och att allt fler flickor blir diagnostiserade för exempelvis ADHD³. Pojkar anses överlag vara mer utåtagerande, drastiska och aggressiva.

Tjejer hamnar ju ofta i situationer att de utnyttjas sexuellt på olika sätt liksom. [...] Pojkar är mer liksom drastiska, dramatiska och kanske aggressiva [...] de blir förarga, slåss och så där. (Sofia)

Martin menar att det inte är lika många av båda könen som behöver hjälp och att pojkars sätt att må dåligt leder mer till LVU är flickors.

I två av domarna från förvaltningsrätten framkommer det konkret att ungdomarna anses vara en fara för andra än sig själv. I en formulering konstateras en oro att ”han kan komma att skada någon allvarligt” och i en annan att ”han har utsatt personal och andra för hot och våldsamheter”. I fyra av domarna framkommer att ungdomen har ett aggressivt beteende och i två av dem nämns det i domskälen som ett argument för socialt nedbrytande beteende. Detta nämndes bara i pojkarnas domar. I alla fyra av flickdomsluten nämndes sexuellt beteende i form av prostitution, sexuellt utåtagerande samt kontakt med äldre män som hade dåligt inflytande på dem som skäl. Detta nämndes inte i någon av pojkdomarna.

Precis som Astrid Schlytter (1999) visat är det skillnader mellan hur pojkar och flickors problematik blir bedömda och att flickor omfattas av andra gränser för vad som är ett accepterat beteende gentemot pojkar. Gustav Jonsson (1981) menar att flickor blir omhändertagna på grund av sexuellt beteende i större utsträckning än pojkar och att det handlar om samhällsnormer om vad som är ett accepterat beteende. Han menar att pojkar sällan omhändertas för att de har ett vagabonderande sätt eller har samlag med många flickor medan det motsatta sker för flickor. Trots att hans undersökning är många år gammal tyder mina egna resultat på att flickor fortfarande diskrimineras på grund av sexuellt beteende. Jag har inte genom mina intervjuer kunnat visa på att sexualitet är det avgörande för flickor när de blir tvångsomhändertagna, men det kan ha att göra med att jag har haft för få intervjuade. Dock tyder domsluten på att det i alla fall spelar en avgörande roll. Jag har inte heller kunnat visa på, som exempelvis Östberg (2010) och Claezon (2008) menar att flickor anses mer skyddslösa eller att pojkars problematik anses allvarligare och mer komplex.

Både min egen studie och tidigare forskning visar på att det är fler pojkar än flickor som blir

³ADHD är ett neuropsykiatriskt funktionshinder och står för Attention Deficit Hyperactivity Disorder. Symptom på detta är bland annat ouppmärksamhet, hyperaktivitet och impulsivitet.

tvångsomhändertagna och att de blir det på olika grunder. Vad det beror på går att spekulera i. Kanske är deras problem mer tillämpliga utifrån lagen, kanske har de svårare problematik, kanske är det lättare att motivera flickor till behandling eller kanske märks inte flickornas problematik.

Sammanfattning

Syftet med min undersökning var att försöka förstå hur processen kring ett tvångsingripande enligt § 3 LVU går till. Vad som kommer fram i min undersökning tyder på en relativt samstämmig bild mellan olika socialsekreterare, hur de bedömer ungdomars sociala problem och motiverar för det. Hur länge man kan avvakta med beslut är en omdiskuterad fråga eftersom både ett beslut att ingripa och ett beslut att avvakta med att ingripa kan få avgörande konsekvenser för den unge och dess framtid.

Min första frågeställning handlade om vad som krävs för ett tvångsingripande enligt § 3 LVU. Tvångsvård anses av alla respondenter som en sista åtgärd och det dröjer så pass lång tid innan de ansöker om tvångsvård så att alla frivilliga insatser inom öppenvården är uttömda, samtycke till vård saknas, problembilden är komplex och det är så pass allvarligt att det inte går att vänta.

Min andra fråga handlade om vilken kunskap socialsekreterare använder sig av vid ett beslut om tvångsvård. Det framgår i min undersökning att det inte är lagar och regler som avgör om det blir ett tvångsingripande eller inte utan det handlar om den enskilda socialsekreterarens värderingar och moral av att nu räcker det, nu har jag tillräckligt eller nu har det hänt något så allvarligt att jag inte kan acceptera det längre. Deras egen känsla i kombination med diskussioner med kollegor och erfarenheter av att det här har fungerat/inte fungerat tidigare. Dock är det viktigt att vara medveten om att ett beslut inte tas av en enskild handläggare utan det är en ständig diskussion med kollegor och chefen.

Min tredje fråga handlade om hur socialsekreterare argumenterar för sina beslut. Det som kommer fram är att det är den negativa bilden av ungdomen som beskrivs i utredningar för tvångsvård, till skillnad från vanliga utredningar där man fokuserar på det positiva. Det används även starkare ord, upprepningar och mer forskning i utredningar för tvångsvård.

Den fjärde frågan handlade om vilka interventioner socialsekreterare anser vara lämpliga. Det som framförallt betonas är arbetet med öppenvård och att institutionsvård av ungdomar ser som negativt och något man vill undvika. Öppenvård eller placeringar på familjehem

ansågs av alla tre respondenter som det bästa alternativet.

Min sista fråga handlade om skillnader mellan pojkar och flickors problematik när det handlar om tvångsvård. Även om vissa av mina respondenters svar tyder på att flickor och pojkars problem jämkas samman mer och mer finns det skillnader. Det jag har kunnat se är att flickor tidigare har diskriminerats på grund av sexualitet och att de fortfarande gör det. Pojkar blir omhändertagna för aggressivitet medan det för flickor handlar om sexuellt beteende eller oro för ett sexuellt beteende.

Avslutande diskussion

Barnavårdslagstiftningen har genom åren gått från att vara ett samhällsskydd till att skydda ungdomen från sig själv och bereda ungdomen behövlig vård. Frågan om vad det egentliga syftet med lagstiftningen är, är värt att diskutera. En intervjuperson påtalade när det handlade om insatserna på de låsta institutionerna att *det är just det man behöver, begränsa rent rumsligt liksom att de inte kan dra iväg*. Detta går naturligtvis att tolka som att man besparar ungdomen risken att återfalla i missbruk, kriminalitet, prostitution eller vad det nu handlar om, men man kan också se det som att man ska skydda samhället från deras problem. Detta är möjligtvis en något cynisk bild och jag ska inte säga att det var det min respondent menade för hon påtalade också att hon ville hjälpa ungdomarna och att det skulle bli bättre för dem. Andra respondenter tog ett starkt avstånd från institutionsvård eftersom det inte hjälper och påtalade att de inte har något strafftänk och att det inte finns något stöd i forskning för att det skulle fungera. Samtidigt är det samhällets värderingar av accepterade beteenden som i mångt och mycket styr och legitimerar det sociala arbetet. Dricker en ungdom mycket alkohol, tar droger, är ute på staden och är aggressiv, slåss och kanske hotar andra människor kan man inte bara ta hänsyn till ungdomens problematik utan också vad det får för konsekvenser för andra människor.

Några reflektioner

När jag började denna undersökning var jag färgad av mina erfarenheter från utbildningen, media och andra erfarenheter av socialt arbete. Jag ansåg som vissa andra att socialtjänsten var alldeles för sena med att gripa in med tvång och mina tankar gick i banor som att *varför måste det hända något akut och livsfarligt i människans liv innan någon reagerar och det händer något?* Mina ursprungliga tankar handlade om att det skulle vara en brist i lagen och att socialsekreterarna helt enkelt inte kunde göra något. Detta trots att socialsekreterarens

handlingsutrymme har tjtats igenom under varenda termin på socialhögskolan. Genom min undersökning har jag kommit fram till att det inte handlar om att de inte kan utan om att de inte vill. Tvångsvård anses som den absolut sista utvägen. Detta på grund av att ett ingripande med tvång är ett omfattande ingrepp i ungdomens integritet och liv samt att de insatser, institutionsvård, som tvångsvården ofta leder till anses så negativ och mestadels ses som en förvaring. Det absolut viktigaste är att kunna motivera ungdomen till frivillig vård eftersom det är svårt att hjälpa någon som inte vill förändras och som inte har en egen motivation.

Att institutionsvård ansågs så negativt var en stor nyhet för mig och jag känner att min (tydligt) något naiva bild av det sociala arbetets verklighet har kommit på skam.

Flickor och pojkar är olika. Hur pojkar och flickor beter sig, blir bemötta och utredda handlar om normer och värderingar som byggs upp från det att vi är små barn om hur man som pojke respektive flicka ska vara. Bryter man mot dessa normer anses man ha ett socialt nedbrytande beteende. En flicka som har samlag med många pojkar blir kallad för ”hora” och ”madrass” av jämgamla medan en pojke som har samlag med många flickor snarare ses som en hjälte. Både pojkar och flickor tillåts ha samlag när de är 15 år men kanske är det där problemet ligger. Flickor mognar tidigare än pojkar och dras till äldre män och kanske man borde höja flickors ”byxmyndiga” ålder och för en gångs skull utgå från flickorna som norm.

Att handläggarna skriver på ett visst sätt för att få igenom sina önskemål kan anses rättsosäkert, men samtidigt får man hoppas att handläggaren har barnets bästa för ögonen. Ett försök att omhänderta en ungdom enligt § 3 LVU som inte går igenom kan få stora konsekvenser för ungdomen och eventuellt också relationen till handläggaren. Ett väl förberedelsearbete kan innebära att man undviker det misslyckandet.

Genom arbetet har jag lärt mig mycket om värderingar och moral samt om vikten av frivillighet och att inte ha något strafftänk. Detta kommer jag ha nytta av både i mitt privatliv men framförallt i mitt framtida arbete som socionom.

Att det sociala arbetet, i det här fallet arbetet med ungdomar, är ett komplicerat arbete råder det inte tvivel om. Att det sociala arbetet är en del av en samhällskontext där andra människor har åsikter om rätt och fel är en nödvändighet som det inte går att bortse ifrån. Inte heller går det att bortse från att det sociala arbetet är baserat på moral och värderingar. Det viktigaste är hur man som socialsekreterare förhåller sig till detta.

Referenslista

Anderssen, Norman & Christiansen Öivin (2009) From concerned to convinced: reaching decisions about out-of-home care in Norwegian Child welfare services. I *Child and Family Social Work* 2010, 15, pp 31–40.

Andersson, Gunvor & Swärd, Hans (2008) Etiska reflektioner. I Meeuwisse, Anna, Swärd, Hans, Eliasson-Lappalainen, Rosmari & Jacobsson, Katarina (red) (2008). *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur och Kultur.

Aspers, Patrik (2007) *Etnografiska metoder*. Liber. Malmö.

Bagge, Peter (2007) *Trots larmen ingrep ingen för att hjälpa Louise*. Sveriges televisions hemsida.

http://svt.se/2.68059/1.800297/trots_larmen_ingrep_ingen_for_att_hjalpa_louise

Bergström, Göran & Boreus Kristina (2005) Samhällsvetenskaplig text och diskursanalys. I Bergström och Boreus (red) *Textens mening och makt, metodbok i samhällsvetenskaplig text och diskursanalys*. Studentlitteratur.

Claezon, Ingrid (2008) *Att göra skillnad-könsperspektiv i socialt arbete med barn och ungdomar*. Stiftelsen allmänna barnhuset.

Edvardsson, Bo (2008) *Kritisk utredningsmetodik, begrepp, principer och felkällor*. Liber AB

Ehlin, Bengt (2004) *Vad säger LVU*. Gothia.

Forsblom, Per-Olof & Persson, Lotta (2007). "Fallet Louise" ett tragiskt öde att ta lärdom av. (elektronisk). Svenska dagbladets hemsida.

http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/fallet-louise-ett-tragiskt-ode-att-ta-lardom-av_217529.svd

Friis, Eva (2003) *Sociala utredningar om barn*. Studentlitteratur.

Harrold-Claesson, Ruby (1999) *Stora brister i utredningar om barn som far illa* (elektronisk). Nordiska kommitteen för mänskliga rättigheters hemsida.

http://www.nkmr.org/stora_brister_i_utredningar_om_barn_som_far_illa.htm (2010-06-05)

Hasenfeld, Yeheskel (1992) *Human services as complex organizations*. Sage publications. USA.

Håkansson, Hans & Stavne, Karin (1983) *Jag känner mig så himla osäker*. Skeab förlag AB.

Jonsson, Gustav (1981) *Flickor på glid- en studie i kvinnoförtryck*. Sjuhäradsbygdens tryckeri. Borås.

Kvale, Steinar (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund. Studentlitteratur.

Levin, Claes (2008) Det sociala arbetets moraliska bas. I Swärd, Hans & Egerö Marie-Anne (red) *Villkorandets politik-fattigdomens premisser och samhällets åtgärder då och nu*. Sjuhäradsbygdens trycker. Borås.

Lundström, Tommy (2008) Aktforskning. I Meeuwisse, Anna, Swärd, Hans, Eliasson-Lappalainen, Rosmari & Jacobsson, Katarina (red) (2008). *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm : Natur och Kultur.

Lundström, Tommy (1993) *Tvångsomhändertagande av barn*. Akademitryck AB. Edsbruk

Nordlander, Lars (2006) *Mellan kunskap och handling, om socialsekreterares kunskapsanvändning i utredningsarbetet*. Umeå. Umeå universitet.

Norström, Carl & Thunved, Anders (2009) *Nya sociallagarna : med kommentarer, lagar och förordningar som de lyder den 1 januari 2009*. Stockholm. Norstedts juridik.

Ohlsson B, Lars & Swärd Hans (1994) *Ungdom som samhällsproblem*. Lund. Studentlitteratur.

Payne, Malcolm (1999) The moral bases of social work. I *European Journal of social work*.

1999:2 s.247-258.

Ponnert Lina (2007) *Mellan klient och rättssystem, tvångsvård av barn och unga ur socialsekreterares perspektiv*. Socialhögskolan. Lund.

Prop 1979/80:1 del A *Om socialtjänsten*.

Prop. 1989/90:28 *Om vård i vissa fall av barn och ungdomar*.

Schlytter, Astrid (1999) *Kön och juridik i socialt arbete*. Studentlitteratur.

Socialstyrelsen (2009) *Barnets rätt och LVU, om barnet i rättsprocessen*. Socialstyrelsen

SOSFS 1997:15 *Tillämpningen av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga*. Socialstyrelsens allmänna råd. Stockholm: Socialstyrelsen.

Ståhl, Christian (2007) Det mytologiska självskadebeteendet, könade stereotyper och idealtypiska berättelser. I *Socialvetenskaplig tidskrift nr 4 2007*

Svensson, Kerstin, Johansson, Eva & Laanemets, Leili (2008) *Handlingsutrymme, utmaningar i socialt arbete*. Natur och kultur.

Östberg, Francesca (2010) *Bedömningar och beslut, från anmälan till insats i den sociala barnvården*. Rapport i socialt arbete nr 134. Stockholms universitet.

Bilagor

Bilaga 1: Informationsbrev

Ingela Martinsson

Hej,

Mitt namn är Ingela Martinsson och jag läser till Socionom på Socialhögskolan i Lund. Jag skriver denna termin min C- uppsats och skulle gärna vilja intervjua dig eller någon annan i er personalgrupp. Uppsatsen utgångspunkt är att undersöka hur processen kring ett beslut enligt § 3 LVU ser ut.

Jag beräknar att intervjun kommer ta ca 45 -60 minuter. Att bli intervjuad är frivilligt och du har rätt att när som helst avbryta din medverkan. För att inte gå miste om viktig information kommer intervjun att spelas in och inspelningsmaterialet kommer att förstöras så fort uppsatsen är klar. Allt inspelat material kommer att anonymiseras och det finns därför ingen risk att någon får reda på vilka som medverkade i undersökningen. När uppsatsen är klar kommer du att få möjlighet att ta del av det färdiga arbetet. Om du har frågor kan du kontakta mig eller min handledare.

Om du har möjlighet att ställa upp på en intervju så kan du kontakta mig genom att ringa mig på telefonnummer XXX eller skicka ett mail till XXXså vi kan boka en tid.

Med vänliga hälsningar

Ingela Martinsson

Handledare: Universitetslektor Claes Levin

Bilaga 2: Intervjuguide

Intervjuguide

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur socialsekreterare motiverar sina beslut när de gör tvångsomhändertaganden enligt § 3 LVU och vad det är som avgör om det blir ett ingripande eller inte. Jag kommer också undersöka om det finns några skillnader i flickor och pojkars problematik, och hur det i så fall kommer till uttryck vid bedömningar och beslut.

- All medverkan är frivilligt och du kan när som helst avbryta din medverkan.
- Jag kommer att spela in samtalet för att inte gå miste om viktig information.
- Allt material kommer förstöras när uppsatsen är skriven. Du får gärna ta del av uppsatsen när den är färdig.

-
- Vem är du i organisationen?
 - Vad skulle du säga att flickor och pojkar har för problem i samhället i dag?
 - Lagen refererar till riskbeteende som bryter mot samhällets grundläggande normer. Vad anser du vara beteende som avviker från normerna?
 - Vad krävs för att det ska bli ett ingripande?
 - Vilken kunskap använder du dig av när du tar beslut om tvångsvård?
 - Hur argumenterar du för din bedömning i den skriftliga utredningen?
Den muntliga förhandlingen?
 - Vad ger du oftast för insatser till flickor respektive pojkar?